

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2100>

Doç. Dr. Ayzavz MORKOÇ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Manisa / TÜRKİYE.

Citation: Morkoç, A. (2020). Azerbaycan'ın Ünlü Yazarı Ferman Kerimzade (1937-1989) ve "Karlı Aşırım" Adlı Tarihi Romani Hakkında Bazı Bilgiler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2860-2869.

AZERBAIJAN'IN ÜNLÜ YAZARI FERMAN KERİMZADE (1937-1989) VE "KARLI AŞIRIM" ADLI TARİHİ ROMANI HAKKINDA BAZI BİLGİLER

ÖZET

Azerbaycan'ın ünlü edebiyatçılarından Ferman Kerimzade, ülkede tarihî romanın en önemli temsilcilerinden kabul edilir. Yazarı, geniş kitlelere tanıtıp sevdiren eserleri ise tarihî romanları olmuştur. Türk tarihine, edebiyat ve kültürüne büyük muhabbet duygusuyla yaklaşan yazar, tarihî hadiseleri roman formu içinde anlatır. Edebiyat dünyasında ses getirmiş ürünleri arasında bulunan *Karlı Aşırım* (1971), *Hudaferin Köprüsü* (1982-83) ve *Çaldıran Dövüşü* (1988) adlı eserler Ferman Kerimzade'nin en önemli tarihî romanlarıdır. Ferman Bey'in üzerinde mutlaka durulması gereken romanlarından biri *Karlı Aşırım*'dir. Yazar, bu eserde sınıflar arası çatışmaların zirveye çıktığı 1930'lu yıllardaki Azerbaycan köy hayatını canlı tablolar şeklinde tasvir eder. Mecburi kolektifleştirme uygulamalarının türlü zorluklarını kendine özgü bir üslupla dile getirir. Amacımız Azerbaycan'da tarihî romanlarıyla ünlenen yazar Ferman Kerimzade'nin Türkiye'de ve tüm Türk dünyasında layık olduğu biçimde tanıtılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tarihî roman, Ferman Kerimzade, Karlı Aşırım

SOME INFORMATION ABOUT THE FAMOUS NOVELIST OF AZERBAIJAN FERMAN KERIMZADE AND HIS WORK TITLED KARLI AŞIRIM (SNOW PASS)

ABSTRACT

Ferman Kerimzade, one of the famous writers of Azerbaijan, is considered one of the most important representatives of the historical novel in the country. His works, which introduced and popularized the author to a wide audience, were historical novels. Approaching Turkish history, literature and culture with a great sense of love, the author describes historical events in the form of a novel. Among the products that brought a voice in the literary world, the works called Karlı Aşırım (Snow Pass) (1971), Hudaferin Köprüsü (1982-83) and Çaldıran Savaşı (1988) are the most important historical novels of Ferman Kerimzade. One of Ferman Bey's novels that must be focused on is Snowy extremist. In this work, the author portrays Azerbaijani village life in the 1930s, when inter-class conflicts peaked, in the form of vivid paintings. He expresses the difficulties of compulsory collectivization practices in a unique style. Our aim is that the writer Ferman Kerimzade, who is famous for his historical novels in Azerbaijan, is recognized in Turkey and in the whole Turkish world.

Keywords: Historical novel, Ferman Kerimzade, Karlı Aşırım (Snow Pass)

1. GİRİŞ

Ekim 1917'deki Bolşevik ihtilalinin hemen akabinde kurulan Sovyetler Birliği'nin totaliter bir anlayışa sahip olduğu bir süre sonra ortaya çıkar. Kuruluşu takip eden ilk yıllarda ülkedeki sanatçı ve edebiyatçılardan kolhoz sisteminin kuruluşu, eski ile yeni sistemin mukayesesi ve sınıf çatışması konularında faaliyet yürütmeleri şart koşulur. Sovyet yöneticileri tarafından masa başında belirlenip aydın ve ediplere dayatılan çerçevenin dışına çıkmak, bilhassa bireysel konularda yazmak yasaktır. Sanat ve edebiyata zorla istikamet vermeye çalışan idareciler ne ilginçtir ki ilk önce tarihî romanı baskı altına almış ve yazarların resmî ideolojiye uygun eserler yazmalarını şart koşmuşlardır. Amaçları gerçekleştirmede araç olarak kullanılmak istenen tarihî roman ideal Sovyet toplumunun inşası sürecinde yöneticiler tarafından hemen devreye alınır. 1920 yılından itibaren Sovyetlerin güdümüne giren Azerbaycan'da bütün edebiyat türleriyle birlikte tarihî roman da bu süreçte varlığını resmî ideolojiye bağlı kalarak sürdürebilmiştir (Topal, 2019: 238; Yılmaz, 2016: 284)

Daha çok tarihî romanlarıyla tanınan Kerimzade, Azerbaycan Türklerinin milli tarihinde yer etmiş kıymetli şahsiyetleri eser başkişisi olarak ele alır. Onların sıkıntılarla yüklü mücadelelerini roman formunda gözler önüne serer. Gerek *Karlı Aşırım* (1971) gerekse diğer tarihî romanlarında işlediği dönemi tüm ayrıntılarıyla tasvir ve tavsif eder. Azerbaycan Türk tarihini zayıf ve eksik vesikalara dayanarak anlatmaktan kaçınan Ferman Bey ele aldığı hadiselerle tıpkı Memmed Seid Ordubadi (1872-1950) ve Ezize Ceferzade (1921-2003) gibi adeta yeni ruh kazandırmıştır. Ağırlıklı olarak vatan ve millet sevgisini vurguladığı eserlerde hem edebî hem de estetik hususiyetler yüksek seviyededir (Morkoç, 2017: 181).

Türk tarihine, edebiyat ve kültürüne büyük muhabbet besleyen Ferman Bey tarihî hadiseleri ağırlıklı olarak roman formu içinde anlatmayı tercih eder. Edebiyat dünyasında ses getirmiş kalem ürünleri arasında bulunan *Karlı Aşırım*, *Hudaferin Köprüsü* (1982-83) ve *Çaldıran Dövüşü* (1988) adlı eserler Ferman Kerimzade'nin en önemli tarihî romanlarıdır. Ferman Bey'i Azerbaycan edebiyat dünyasına tanıtan dikkat çekici romanlarından biri *Karlı Aşırım*'dir. Eserde sınıflar arası çatışmanın en yoğun görüldüğü 1930'lu yıllardaki Azerbaycan köy hayatı canlı tablolar halinde sunulmuştur. Renkli olduğu kadar, birbirine zıt nitelikler taşıyan karakterler, roman kişileri olarak kurgulanmıştır. Abbasgulu Bey Şadlinski, Helil, Şihelioğlu, Şabanzade, Talibov, Kerbelayı İsmayıl ve Gemlo gibi karakterler, birbirine karşıt fikirlere sahip biçimde ve zıt kutuplarda gösterilir. Romanda iki farklı cephenin birbiriyle yaptığı amansız mücadele gerçekçi sahnelerle tasvir edilmiştir.

Yaptığımız incelemede *Karlı Aşırım*'da Kerimzade'nin Sovyet toplumunda 1930'lu yıllarda ortaya çıkan büyük aksaklık ve çelişkileri gözler önüne serdiğini tespit ettik. Yazar, kolektifleştirme döneminin türlü zorluklarını diğer romancıların eserlerini taklit etmeksizin kendine özgü bir üslupla anlatır. Sovyetler Birliğinde kolhoz sisteminin doğurduğu olumsuz sonuçları roman bütünlüğü içinde başarılı biçimde dile getirir.

2. FERMAN KERİMZADE'NİN EDEBİ FAALİYETİ

Tam adı Ferman İsmayıloğlu Kerimov, olan edip, Azerbaycan edebiyatında Ferman Kerimzade ismiyle ünlenmiştir. 3 Mart 1937 tarihinde günümüzde Ermenistan işgali altında bulunan Vedi ilçesinin (rayon) Büyük Vedi isimli köyünde dünyaya gelir. İlkokulu Büyük Vedi'de okuyan Kerimzade, ortaöğrenimini Beylegan ilçesinin Şahseven köyünde 1954 yılında tamamlar. 1960'da Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulundan mezun olur. 1962 ile 1965 yılları arasında İsmayılı ve Beylegan'da orta mektep öğretmeni olarak görev yapar. Daha sonra *Yükseliş* bölge gazetesinde şube müdürü ve sorumlu kâtip olarak çalışır. 1965-1967 yılları arasında Moskova Ümumitifik Sinemografi Enstitüsü Senaryo Fakültesinde eğitim alır. 1966'da Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Yayınları Komitesinde tercüman ve büyük redaktör olarak vazife yapar. 1970'de *Abşeron*, *Edebiyyat* ve *İncesenet* gazetelerinde şube müdürü olarak çalışır. Aynı yıl *Azerbaycanfilm* stüdyosunda kurum idari üyesi olur. 1977'de *Edebiyat* ve *İncesenet* gazetesinde özel muhabir olarak görev alır.

Kerimzade'nin genç yaşta kaleme aldığı hikâyeleriyle edebiyat dünyasının dikkatini çektiği görülür. Azerbaycan'da "Veten savaşı" adı verilen İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı türlü sıkıntı ve mahrumiyetler içinde bir çocukluk dönemi geçirir. Bu üzüntülerin derin tesiri altında edebiyat dünyasına adım atar. Gerek hikâye gerekse romanlarında eser karakterlerinin psikolojik tahlillerini muvaffakiyetle yapabilen bir ediptir. Onun edebiyat dünyasına adım atmasını sağlayan ilk eseri 1961 yılında yayımlanmış olan *Sonuncu Eksponat*'tır. *Ömrümüz Günümüz* adlı kitabı 1963-1969 yıllarında basılmıştır. *Heykel Dile Gelir* adlı eseri ise 1965 yılında gün yüzüne çıkmıştır. Müellifin edebiyat dünyasında ününü pekiştiren romanlarından ilki *Karlı Aşırım* 1971 yılında, *Hudaferin Köprüsü* 1982-1983 yıllarında, *Çaldıran Dövüşü* isimli tarihî eseri ise 1988 yılında basılmıştır.

1968 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliğine üye kabul edilen Ferman Kerimzade 17 Mart 1989'da vefat etmiştir.

3. DÜNYA EDEBİYATI TÜRK EDEBİYATI VE AZERBAJYCAN EDEBİYATINDA TARİHİ ROMAN

Tarihî şahsiyetlerin yaşadıkları mekân ve zamanlardan söz eden, bu şahsiyetlerin içinde yer aldığı hadiseler ile hayat ve faaliyetlerinden ayrıntılı biçimde bahseden romanlara tarihî roman adı verilir.

Tarihî romancılar tarihçilerin belgeler ışığında ortaya çıkardığı bilgileri kendilerine temel malzeme veya hareket noktası olarak seçerler. Ancak romancılar kendilerini bilim insanı olarak görmediklerinden tarihî hadiseler ve resmî belgelere her zaman sıkı sıkıya bağlı kalmazlar. Bununla birlikte romancıların tarihi yorumlayıp canlandırmaları, hatta tarihçinin sorumluluk sahasında yer almayan bazı boşlukları kendi hayal dünyası marifetiyle doldurmaları söz konusudur (Argunşah, 2002: 65-67)

Tüm dünyada tarihî romanın 19. Yüzyıldan itibaren edebiyat vadisinde yerini aldığı görülür. Avrupa’da İngiliz Sir Walter Scott’un (1771-1832) ilk tarihî roman yazarı olduğu ve dolayısıyla türün ilk dikkat çekici örneğini verdiği kabul edilir. Scott 1814 yılında yayımladığı *Waverlay* isimli romanında 1745 yılında İskoçya’daki Jakobenlerin ayaklanma ve isyan hareketlerini konu edinir. İskoç efsane ve halk hikâyelerini de içeren romanda okuyucuyu eğitime amacı güdülmüştür. Charles Dickens’in (1812-1870) *İki Şehrin Hikâyesi*’nde (1859) Fransız İhtilali öncesi ve sonrasında yaşanan hadiseler anlatılır. Rus edebiyatından Alexandre Puşkin (1799-1837) *Yüzbaşının Kızı* (1836) isimli tarihî romanında Pugaçev ayaklanmasını göz önünde canlandırılabilen tablolar halinde tasvir eder. Yine Rus edebiyatından Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910) *Savaş ve Barış* (1869) romanında Napolyon savaşları üzerinden Avrupa tarihini konu edinmiştir. Tarihî romanın Fransa’daki ilk örneği Victor Hugo’nun (1802-1885) *Notre Dame’nin Kamburu*’dur (1831). Eserde Fransa’nın krallık dönemindeki karanlık günlerinin bir bölümü tasvir edilmektedir. Yine Hugo tarafından 1861 yılında yazılan *Sefiller*’de Fransız toplumunda gözlenen çelişki ve adaletsizlikler dile getirilir. Alexandre Dumas Perre’nin (1802-1870) *Üç Silahşörler* (1844) isimli romanında, XIII. Louis dönemindeki dört cesur şövalyenin maceraları anlatılmaktadır. Devletin muhafız birliğinde görev alan bu silahşörlerin kralı tahttan indirmek isteyen Kardinal Richelieu’nun komplolarından kralı korumak için giriştikleri maceralar romanın konusunu oluşturur. Gustav Flaubert (1821-1880) *Salambo* (1862) romanında Kartaca Cumhuriyeti ile paralı askerler arasındaki savaşı tasvir eder. Kanlı mücadeleler sırasında ortaya çıkan aşkı anlatır. Yine Fransız edebiyatından Honore de Balzac’ın (1799-1850) çok sayıdaki eserinin başarılı tarihî roman örnekleri arasında yer aldığını belirtmek gerekir.

Türk edebiyatının modern niteliklere sahip ilk tarihî romanının Namık Kemal’in (1840-1888) 1880 yılında yayımlanan *Cezmi* adlı eseri olduğu kabul edilir. Kitapta 2. Selim döneminde İran ile yapılan savaşta büyük bir vatanseverlik örneği göstermiş askerlerden olan Cezmi’nin başından geçen hadiseler anlatılır. Ahmet Mithat Efendi’nin (1844-1912) *Yeniçeriler* (1871) isimli tarihî romanı basım yılı olarak Cezmi romanından önceye denk gelmesine rağmen roman tekniği yönünden modern değil, daha geleneksel niteliklere sahiptir. Yeniçerilik müessesesine yönelik keskin tenkitlerin bulunduğu eserde Yeniçerilik bozulmaya başlamış bir kurum, yeniçeriler ise başına buyruk davranan bir zümre olarak nitelendirilir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974) *Sodom ve Gomore*’de (1928) Birinci Dünya Savaşını takiben ortaya çıkan mütareke dönemini ve dönemin toplumsal durumunu tasvir eder. Yaban’da (1936) ise Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk köylüsü ile aydını arasındaki düşünce kopukluğu ve iletişimsizliği ele alır. Halide Edip Adıvar (1884-1964) *Yeni Turan* (1913) romanında 2. Meşrutiyet döneminin hadiselerini, *Ateşten Gömlek*’te (1923) Kurtuluş Savaşı’nın kaotik durumu anlatır. Her iki eserde de gelişmeleri canlı tablolar halinde gözler önüne serer. Nihal Atsız (1905-1975) *Bozkurtların Ölümü* (1946) ile *Bozkurtlar Diriliyor* (1949) romanlarında Göktürklerden söz eder. *Delî Kurt* (1958) tarihî romanında ise Osmanlı Devleti’nin fetret dönemini konu alır. Kemal Tahir (1910-1973) *Esir Şehrin İnsanları*’nda (1956) mütareke dönemindeki İstanbul’u kendine konu edinirken *Yorgun Savaşçı*’da Osmanlı devlet yapısını mercek altına alarak olumsuz tenkitlerde bulunur. Yine Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu işlediği *Devlet Ana* (1967) eserinde yanlış Batılılaşmayı tenkit hedefine yerleştirmiştir. Feridun Fazıl Tülbentçi (1912-1982) çok sayıdaki romanının konusunu tamamen tarihî hadiselerden alır. Tarık Buğra (1918-1994) *Küçük Ağa*’da (1954) Kurtuluş Savaşı sırasındaki milli mücadeleyi ele alırken *Osmancık* (1973) romanında Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu anlatır.

Azerbaycan edebiyatında ise ülkede tarihî romanın kurucusu kabul edilen Memmed Seid Ordubadi (1872-1950)’nin Güney Azerbaycan’daki bağımsızlık mücadelesini ele alan *Dumanlı Tebriz* (1933-1948), romanı üzerinde durmak gerekir. Konusunu 1906-1911 yılları arasında vuku bulan İran meşrutiyet hareketinden alan *Dumanlı Tebriz* (1933-1948) muhtevası bakımından hususi kıymete sahip bir romandır. 1940’lı yıllara kadar Güney Azerbaycan meselesini en kapsamlı biçimde ele alan eserin

Dumanlı Tebriz olduğu görülür. İran'daki meşrutiyet hareketi sürecinin göz önüne serildiği romanda mücahitlerin baskı ve zulme karşı direnişleri anlatılmaktadır. Ordubadi'nin hadiselerle bizzat şahitlik etmesi, 1909-1911 ayaklanmasını başarıyla nakletmesi, Settar Han liderliğinde Tebriz mücahitlerinin mücadelesini gerçekçi tablolar halinde tasvir etmesi eserin kıymetini artıran özelliklerdir. Bu tutumuyla müellif, kendinden sonra Kuzey ile Güney Azerbaycan'ın birleşme meselesini gündeme getirecek edip ve tenkitçilere yol gösterici olmuştur. (Akpınar, 1994: 178; Morkoç, 2018: 391) Ordubadi, bu romanıyla milli edebiyatın yeni fikirlerini dillendirir. "Cenup mevzusu" olarak bilinen Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın yeniden birbirine kavuşup birleşmesi idealini Azerbaycan edebiyatında güçlü biçimde dile getirmesi Ordubadi'nin Azerbaycan Türk toplumunda hürmet görmesine vesile olmuştur (Yusifli, 2012: 19; Morkoç, 2018: 391)). Tarihî hadiseleri muvaffakiyetle işlemesi sebebiyle benzer durum Ferman Kerimzade için de geçerlidir. Yusif Vezir Çemenzeminli'nin (1887-1943) Molla Penah Vaqif'den (1717-1797) bahseden *İki Od Arasında* (veya *Qan İçinde*) (1937) isimli eseri de tarihî romanlar için başarılı bir örnektir

Roman türünün, Sovyetler Birliği'nde Avrupa'dan kısmen farklı biçimde gelişme seyri izlediği söylenebilir. Aynı durum Sovyetler Birliği bünyesinde yer alan diğer Türk toplulukları için de geçerlidir. 1920 yılından itibaren Sovyet sistemine dahil olan Azerbaycan'da sanat ve edebiyat serbest bir gelişme gösterememiştir. Demir yumrukla yönetilen ülkede özgürlükten mahrum bırakılan edebiyat, diğer sanat dalları gibi güdümlü hale getirilmiştir Azerbaycan edebiyatında tarihî roman, diğer türlerde olduğu gibi Sovyetler Birliğinin keskin çizgilerle belirlediği kurallara uygun biçimde yazılmak zorunda bırakılmıştır.

Sovyetler Birliğinde sanat ve edebiyat komünist partisinin mutlak denetimindedir. Berna Moran'ın bu konu ile ilgili açıklamaları önem taşımaktadır: Stalin'in yönetiminde olduğu yıllarda parti sanat anlayışını daima kendi denetimi altında tutmuştur. Stalin'in sadık yardımcılarında Andrey Jdanov'un (1896-1948) öncülük ettiği bu girişim neticesinde gerçekçilik diye adlandırılan sanat anlayışı belirlenmiştir. Rusya'da devletin resmî sanat görüşü kabul edilen toplumcu gerçekçilik, 1930'larda kendini belirgin biçimde gösterir. Temel ilkeleri ise 1934'de toplanan Sovyet Yazarlar Birliği'nin Birinci Kongresi'nde tespit edilmiştir. Açılış konuşmasını Jdanov'un yaptığı kongrede Maxim Gorki (1868-1936), Nikolay İvanoviç, Buharin (1888-1938), Karl Radek (1885-1939) gibi düşünür ve yazarlar fikirlerini beyan etmişlerdir. Toplumcu gerçekçiliği çok yönlü olarak izah etmiş ve Sovyetlerdeki sanatçıların nasıl bir anlayış benimsemeleri gerektiğini açıklamışlardır (Moran, 1988: 46).

Azerbaycan'da tarihî roman, 1930'lı yıllarda okuyucular arasında büyük rağbet görmeye başlar. Nesir yazarlarının önemli bir kısmının tarihî romanlar kaleme aldığı görülür. Bu yıllarda ilk tarihî romanlar daha çok Sovyet sistemine sempati duyan edipler tarafından kaleme alınmış, ilkin sosyalist dünya görüşüne uygun örnekler yazılmıştır. Yönetime şirin görünmeye çalışan kimi romancılar, sosyalizmin köklerinin çok eski tarihe dayandığını kanıtlamaya çalışmıştır. Hem Sovyet ideologları, hem de edebiyat eleştirmenleri, tarihî romanı milliyetçi muhteva ve unsurlardan arındırarak, sadece inkılapçı bir kimliğe büründürmek istemişlerdir.

Azerbaycan Sovyet edebiyatı döneminde ilk tarihî romanlara yaklaşım, edebiyatın bütün türlerinde olduğu gibi ideolojik nitelik taşır. Azerbaycan edebiyatının tarihî romanları incelenip üzerinde değerlendirme yapılırken, egemen ideolojinin bu yaklaşımını bilhassa göz ardı etmemek gerekir (Adıgüzel, 2006: 2) Ülkede tarihî romanlardan söz ederken Memmed Seid Ordubadi'nin (1872-1950) adını anmak gerekir. Yine tarihî roman alanında Ezize Ceferzade'nin (1921-2003) büyük ses getiren örnekler kaleme aldığı unutulmamalıdır. Ceferzade ünlü tarihî romanlarıyla Azerbaycan edebiyatında gözlenen yenilik ve gelişmelerin sembol isimleri arasında yer almıştır. Azerbaycan romancılarının Sovyet döneminde tarihî romana yönelmesinin ve bu sahada çok sayıda örnek vermesinin sebeplerinden biri ülkede hüküm süren ideolojik baskıdan kurtulma düşüncesidir (Yılmaz, 2016: 288-289).

Romanın ele aldığı konu bakımından sadece tarihî gerçeklere dayandığı söylenemez. Anlatıda gerçek tarih ile edebiyatın kurmaca dünyası, konu bütünlüğüne sağlam bir zemin hazırlayacak biçimde iç içe geçmiş durumdadır. Ezize Ceferzade gibi Ferman Kerimzade'nin de tarihî roman yazmadaki başarısının sırrı kendisine ait olan kurmaca âlem ile gerçek hadiseleri kaynaştırıp bir bütün olarak sunmasındaki yeteneğinden kaynaklanır. Tarihî roman geçmişte yaşanan hadiselerin ve tarihte önemli vazifeler yüklenmiş büyük şahsiyetlerin günümüze taşınmasında vasıta olarak kullanılır. Tarihî roman tarihin

gerçeklerine dayanmalıdır. Ancak bu gerçeklerin tarih kitaplarında yer alan kesin bilgiler olması gerektiğini söylemek doğru değildir. Tarihî roman yazarını bir tarihçi olarak, yazdıklarını da tarih kitabı olarak kabul etmek yanlıştır. Zira bu durum, yazarın sanatçı kişiliğinin, eserin de sanat eseri olma özelliğinin inkârı demektir. Edebî türler içerisinde sanatçıya çok geniş anlatım imkânları tanıyan romanda yazar, kimliği, kişiliği ve kurmaca dünyası ile mutlaka yerini alacaktır (Adıgüzel, 2006: 3).

Sovyetlerin kuruluşunun hemen ardından Azerbaycan edebiyatında tarihî romanın halk arasındaki itibar kazandığı görülür. Ancak 1950'li yıllarda beklentilerin aksine yüksek seviyeli ve başarılı örnekler verilememiştir. Bunda Sovyet yönetiminin tarihî romana karşı cephe almasının ve yazımını engellemesinin büyük tesiri vardır. 1946 yılında alınan kararla daha da ileri gidilerek, tarihî hadiselerin edebi eserlerde ele alınması yasaklanır. Bu durum çok sayıda tarihî roman yazılmasına ket vurmuştur (Salamoğlu, 2016: 141).

1950'li yılların ortalarından itibaren Azerbaycan edebiyatında yenileşme çabaları hız kazanır. Yazarlarda rejimin dayattığı sosyalizm realizminin ilkelerinin dışına çıkma gayretleri, 1960'lı yıllarda Azerbaycan tarihî romanının yeniden güçlü biçimde gündeme gelmesine zemin hazırlar. Bu çabaların yoğunlaştığı sırada İsmail Şihli (1919-1995)'nin *Deli Kür* (1968) isimli eseri tarihî romanın yeniden rağbet görmesine zemin hazırlar. Daha sonra Ferman Kerimzade'nin kaleme aldığı *Karlı Aşırım* (1967) tarihî romandaki estetik gelişimin önemli halkalarından kabul edilir (Salamoğlu, 2016: 142).

20. Yüzyılın sonlarına doğru tarihî romana olan ilgi ve sevgi daha da artar. Bilhassa Sovyetler Birliği'nde baskıcı uygulamaların kısmen zayıfladığı 1980'li yıllarda bu eğilim güçlenerek devam eder. İsa Hüseyinov'un (1928-2014) *Mahşer*, Yusif Semedoğlu'nun (1935-1998) *Getl Günü*, *Deviyenler Geldi Başa*, Elisa Nicat'ın (1936) *Mirza Şefi*, *Qızılbaşlar*, Bayram Bayramov'un (1918-1994) *Karvan Yolu*, Çingiz Hüseyinov'un (1929) *Doktor Nerimanov*, *Mehemmed Peyğember*, Ezize Ceferzade'nin (1921-2003) *Bela*, *Hagga Doğru*, *Gülüstandan Önce*, *Ellerini Mene Ver*, *Alemde Sesim Var Menim*, *Celaliyye* gibi eserler başarılı tarihî romanlara örnektir (Abdullayev vd, 2007: 444)

4. FERMAN KERİMZADE'NİN KARLI AŞIRIM ROMANI VE DİĞER ESERLERİ ÜZERİNDE DEĞERLENDİRMELER

Ferman Kerimzade'nin ilk kalem denemelerinden olan "41 Nömreli Ayaggabı" hikâyesi 1958 yılında basılmıştır. Gerek "41 Nömreli Ayaggabı", gerek "Son Eksponat", gerekse de "Toy Toğlusu" hikâyelerinde savaşın toplumda ortaya çıkardığı kaotik durum ele alınmıştır. "Son Eksponat"ın ana ekseninde oğlu savaşta kahramanlık gösteren ve ardından düşman kurşunuyla hayatını kaybeden bir anne yer alır. Oğlunun vefatının üzerinden epeyce zaman geçmesine rağmen acıları bir türlü dinmeyen anne, zamanında kendi eliyle oğlu için dokuduğu elbiseyi hatırlar. Kurulan savaş müzesinde artık yaşamayan oğlunun manevi değeri yüksek olan bu elbisesi sergilenmeye başlamıştır. Acılı anne, oğlunun elbisesindeki kurşunun yerini ülkenin bağımsızlığı ile ilişkilendirmektedir.

Kerimzade'nin Azerbaycan edebiyat dünyasında ses getiren dikkate değer romanlarından biri *Karlı Aşırım*'dir. Eserde sınıflar arası çatışmanın en yoğun görüldüğü 1930'lu yıllardaki Azerbaycan köy hayatı canlı tablolar halinde sunulur. Romanda Sovyetler Birliği'nin kuruluş yıllarında rejimin baskısı altındaki Azerbaycan Türk halkının toplumsal durumu ile sancılı geçiş dönemi gözler önüne serilmektedir. Renkli olduğu kadar, birbirine zıt hususiyetler taşıyan karakterler, roman kişileri olarak kurgulanmıştır. Abbasgulu Bey Şadlinski, Helil, Şihelioğlu, Şabanzade, Talıbov, Kerbelayı İsmayıl ve Gemlo gibi karakterler, birbirine zıt fikirlere sahip farklı iki kutupta gösterilir. İki zıt cephenin birbiriyle kıyasıya mücadelesi gerçekçi sahneler halinde gözler önüne serilir. (Kerimzade, 2016: 1)

Karlı Aşırım'da Bolşevik ihtilalini takiben ortaya çıkan büyük aksaklıkları ele alan Kerimzade bilhassa "kollektifleştirme" yıllarının türlü çelişki ve zorluklarını anlatır. Başka bir ifadeyle Sovyetler Birliği'nde kolhoz sisteminin ortaya çıkardığı kötü sonuçları etkili bir biçimde dile getirir. Bunu yaparken diğer yazarların taklidi olmayan tamamen kendine özgü bir dil, üslup ve estetiğe ulaşır. Ferman Bey, ünlü bir nasir olmanın yanı sıra aynı zamanda kabiliyetli bir ressamdır. Resimde tuvale fırça ile renk verirken roman ve hikâyede bu işi cümlelerindeki zengin tasvirler aracılığıyla yerine getirir.

Yaşar Garayev, *Karlı Aşırım*'ı tarihî konular aracılığıyla okuyucuların milli bilinç kazanmasına vesile olan bir çalışma olarak vasıflandırır. (Garayev, 1988:131) Edebiyat tarihçisi ve eleştirmen Halid

Elimirzayev, *Karlı Aşırım*'i tarihî hadiseleri ve Azerbaycan toplumunun gerçeklerini başarılı biçimde anlatan bir eser olarak değerlendirir. Romanın modernizm düşüncesini öne çıkararak hadiseleri gerçekçi ve tarafsız biçimde tasvir ettiğini söyler. Elimirzayev'e göre eser anlam ve içerik yönünden kendine has hususiyetlere sahiptir. Roman gerek içerdiği fikir ve şiirsel ifadeler, gerekse realist anlatım vasıta ve teknikleri bakımından çok zengindir. Aynı zamanda bu roman farklı düzlemlerdeki derin anlamlara ve canlı ifade diline sahiptir (Elimirzayev, 2011: 267).

Kolhoz sistemini kabul etmeyen ve karşı çıkıp isyan başlatan romanın başkışısı Kerbelayı İsmail, eserin belkemiğini oluşturur. Sovyet uygulamalarına tahammül edemeyen İsmail, yaşadığı yeri terk ederek kendisiyle benzer görüşlere sahip arkadaşlarıyla dağa çıkar. Hem Ruslarla, hem de Ermeni çeteleriyle amansız mücadeleye girer. Milli benliğinden asla ödün vermeyen Kerbelayı İsmail, yapılan zulüm neticesinde bir grup Azerbaycan Türkü ile birlikte Sovyetler birliği sınırından Türkiye'ye geçmiştir. Burada İğdir'in Taşburun kasabasına yerleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmiş, soyadı kanunu ile İsmail Çimen ismini kullanmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle, *Karlı Aşırım*, mezarı İğdir'da bulunan Kerbelayı İsmail'in gerçek hayat ve mücadelesini anlatan tarihî bir romandır. Yazar bu örnekte sınıf mücadelesini değil, müspet ve menfi hususiyetleri olan insanları anlatır. Roman, 20. yüzyıl başlarında Azerbaycan'daki sınıf çatışmasına değinmiş olsa da esasen, çatışmalarda bulunan kişilerin iç dünyası da tasvir edilir.

Karlı Aşırım'da hadiselerin cereyan ettiği mekanlar ağırlıklı olarak Ferman Bey'in doğup büyüdüğü Vedi ilçesi ile yakın çevresidir. Edip çok iyi tanıdığı coğrafyayı ve mekanları ustalikle tasvir etmiştir. Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'ı ele geçirmesinden hemen önce 1919 yılında Rus-Ermeni ortak operasyonu ile bölgedeki Türklerin bir kısmı göçe zorlanmıştır. Benzer uygulamalar sonraki yıllarda da devam eder. 1938 yılında Sovyetler Birliği bakanlar kurulunun kararı iki sene sonra 1940'ta yürürlüğe konularak ayrı bir göçe zorlama hadisesi daha görülür. Karar uyarınca bölge halkının bir kısmı Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilir. 1952 yılına kadar aralıklarla devam eden zorunlu göç Stalin'in vefatından sonra durdurulur. Bu yıllarda yaklaşık 800 bin Azerbaycan Türkü topraklarından edilmiştir. (Azerbaycan Journalı, 1988: 131-132) Ferman Kerimzade'nin ailesi de 1951 yılında zorunlu göçe tabi tutulanlar arasındadır. (Salamoğlu, 2016: 158)

Milli ve manevi duyguları kuvvetli olan Ferman Bey, Türklerin kadim ata yurtlarından sürülmesini ve ardından bölgede baskıcı Sovyet rejiminin kurulmasını kabul edememektedir. *Karlı Aşırım* Sovyet yönetimi ile Azerbaycan Türk varlığının iki hasım olarak karşı karşıya gelmesini tarihî gerçeklere uygun ve objektif biçimde aksettiren kıymetli bir belge niteliğindedir. Müellif eserde Kerbelayı İsmail'i isyan başlatmaya zorlayan sebepleri realist bakış açısıyla tahlil ve tasvir eder. Zira romandaki çatışmanın çıkış noktasını okuyucuya tam olarak kavratmak arzusundadır. Yeni kurulan rejim halkı tamamen yapay biçimde zengin-fakir olarak birbirinden ayıştırmaktadır. Bu iki zümrenin arasında sınıflar arası çatışma düzleminde kutuplaştırma ve düşmanlığı körüklemektedir. Hatta hükümet daha da ileri giderek zenginleri öldürmenin meşru hak olduğunu beyan etmiştir.

Sovyetler Birliği Azerbaycan'a hükümler olunca bazı sözde aydın ve edipler hükümete şirin görünmek için Sovyetlerin Azerbaycan'ı kurtardığını, ülkeye medeniyet getirdiğini iddia ederler. Oysa Kerimzade yeni hükümetin Azerbaycan'ı kan dökerek işgal ettiğini, yeni rejime tabi olmayanları yok etmekte de ısrarcı olduğunu belirtir. Hatta Sovyetler Birliği'nin sembolü olarak lanse edilen kırmızı bayrağın hükümete boyun eğmeyenlerin dökülen kanının rengi olduğunu söyler. (Salamoğlu, 2016: 159)

İlçe merkezinden gelip köyde sosyalist düzenin temelini atmaya çalışan hükümet görevlisinin ağzından adeta kan damlamaktadır. Eğer sosyalist rejime karşı direnç olursa "çok kan dökülecek" şeklinde yüksek sesle dillendirdiği tehdit yüklü sözler köylüleri dehşete düşürür. Kerbelayı bu durumdan son derece rahatsız olmuştur. Sovyet sistemi ve gerçekleştirilmek istenilen amaçlar anlatıldıkça köy halkı bir saat içinde iki zıt kutba ayrılır. Kerbelayı Azerbaycan halkının yazılmamış örf ve adetleri ile ahlak kuralları olduğunu aklından geçirir. Yeni düzen bunları ortadan kaldırmaya başlamıştır. Övgüler düzelen yeni rejim halkın yüzyıllar öncesinden süzülüp gelen değerler sistemini ve kurulu düzenini ayaklar altına almıştır. Liyakatsiz insanlar tepeden inme emirlerle yönetici yapılmaktadır. Ayrıca yeni sistemin kuruluşu sırasında yapılan türlü haksızlıklar Kerbelayı'nın zihnini tamamen bulandırmıştır. Rejime yönelik korku ve kaygılarının hiç de yersiz olmadığı kısa süre sonra ortaya çıkar. Evi polis tarafından rejim karşıtı zararlı materyal arama bahanesiyle harabeye çevrilen Kerbelayı üstüne üstlük hırsızlıkla

suçlanmıştır. Küfür ve hakarete maruz kalmanın yanı sıra tarlası, atı ve arabası zorla elinden alınmıştır. Bütün olumsuzlukların dışında varlıklı kişilerin sırf zengin oldukları için kurşunlanarak öldürülmesi bardağı taşıran son damla olur. Kerbelayı etrafına topladığı bir grup insanla birlikte isyan hareketi başlatır.

En yakın arkadaşlarının bir gece zarfında öldürülerek ortadan kaldırılması Kerbelayı İsmail'i derinden sarsar. Öfkelenip iradesine yeterince hâkim olamayan Kerbelayı sağlıklı kararlar veremez olur. İsyân sürecinde ortaya çıkan beklenmedik gelişmelerden sonra sağduyulu düşünemez hale gelir. Sovyet hükümetine yönelik nefreti üst seviyeye çıktığından düşüncelerinde zıt kutuplara gidip gelme görülür. Sovyet yöneticilerine karşı intikamcı duyguları ön plana çıkar. Ruhsal sarsıntılar geçirmekte olan Kerbelayı üstüne üstlük şiddet yanlısı ve gaddar yardımcısı Gemlo üzerindeki kontrolünü de yitirir. Gemlo, Kerbelayı'nın onaylamadığı şiddet eylemlerine girişmektedir. Bu sırada halk tarafından çok sevilen ve Sovyet taraftarı olan Abbasgulu Bey öldürülür. Zenginliğini gerektiğinde halk için seferber eden Abbasgulu Bey, milli duyarlılığa sahip sağlam karakterli bir şahsiyettir. Abbasgulu Bey'in öldürülmesi Kerbelayı İsmail'in kendi vicdanıyla hesaplaşmasına sebep olur. Halkın namusu için çarpışan ve mert bir rakip olan Abbasgulu Bey'in kötü sonu onu derinden üzmüştür. Kerbelayı'nın Sovyet yönetiminin bölgeye gelişiyle kapanan gözleri Abbasgulu Bey'in ölümüyle gerçeklere yeniden açılmıştır. Bu sarsıcı gelişmenin ardından Kerbelayı'nın kafasında daha fazla kan dökülmemesi için silahını bırakarak sınırın öte yakasına geçme fikri uyanır.

Karlı Aşırım'ın halk nezdinde rağbet görmesinin ardından 1971 yılında eserden uyarlanan *Ahırınca Aşırım* filmi çekilmiştir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde sözü edilen yıllarda romandan sonra filmin de Azerbaycan toplumunda yankı bulduğunu, beğeni ile izlendiğini tespit ettik. Filmin yönetmeni Kâmil Rüstembeyov (1924-1991), bestecisi Arif Melikov (1933-2019), direktörü ise Nâzım Elekberov'dur. Ferman Bey'in kızı Yegâne Kerimzade babası ve *Karlı Aşırım*'la ilgili dikkate değer bilgiler vermiştir. Açıklamaya göre eser karakterlerinden Helil, Ferman Kerimzade'nin öz dayısıdır. Yine Abbasgulu, Ferman Bey'in en yakın dostu ve akrabasıdır. Tabiatı gereği roman türü her ne kadar "kurmaca" kabul edilse de romandaki şahıslar Ferman Bey'in tanıklık ettiği gerçek hayattan alınmıştır. Eser karakterlerinin yazarın yakın çevresinden seçilmiş olması romanın okuyucu nezdindeki inandırıcılığını ve kıymetini artırmıştır. (Topal, 2019: 8)

Eserin konusu kolhoz ve kolektifleştirme uygulamalarının Azerbaycan Türk halkı üzerinde meydana getirdiği tahribattır. Yeni sistem uzun yıllar birlikte kardeşçe yaşayan insanları önce birbirine düşman etmiş, daha sonra adaletsiz yönetime karşı isyan başlatmalarına zemin hazırlamıştır. *Karlı Aşırım*'da ağırlıklı olarak dostluk, düşmanlık, hırs, isyan, uzlaşma, sevgi ve kadın temaları görülmektedir.

Ferman Bey, Azerbaycan toplumuna ait unsurları romanın bütünlüğü içinde hassasiyetle kullanır. Böylece okur Sovyet döneminin kuruluşu yıllarında halkın sosyal ilişkileri, örf ve adetleri ile yaşanan önemli hadiseler hakkında bilgi sahibi olur. Roman aracılığıyla verilmek istenen mesajlardan biri de ana dil sevgisidir. Eser aracılığıyla Sovyet rejiminin Rusçayı sürekli öne çıkardığı, buna karşılık Azerbaycan Türkçesine adeta üvey evlat muamelesi yaptığı anlaşılmaktadır. Zira Sovyet yöneticileri en baştan beri Azerbaycan'da Türkçeyi kendi varlığına bir tehdit olarak görmüş, kısıtlayarak etkisiz kılmaya çalışmıştır. Edebiyat vadisinde tarihî roman sıfatıyla sivrilen *Karlı Aşırım* romanı hadiselerin cereyan ettiği dönemdeki Azerbaycan Türkçesini okuyucuya başarıyla yansıtmakta, böylece yaklaşık 90 yıl önceki Türkçenin gerçek yazılı belgesi niteliği taşımaktadır.

Ferman Kerimzade'nin Azerbaycan tarihine orijinal bir yazar bakışıyla yaklaşması edebiyat dünyasının dikkatinden kaçmamıştır. *Karlı Aşırım*'ı ilmi tenkit açısından değerlendiren yazılarda bu durum özellikle belirtilir. Eser hakkında tahlil ve yorumlarda bulunanlar edibin romandaki başarısını vurgulayarak takdir etmişlerdir. Romanın matbaa yüzü gördüğü sırada ülkede Sovyet ideolojisi egemendi ve yönetimin baskıcı uygulamaları gündemdedi. Roman Azerbaycan'ın yakın tarihindeki hadiseleri tasvir ve tahlil ediyordu. Sovyetlerin kuruluş yıllarındaki türlü olumsuzluklar, halkın özel mülkiyetin kaldırılmasına yönelik direnci ülkenin resmî kaynaklarında yer almıyordu. Ailesi baskı ve zulüm gören, zorunlu göçe tabi tutulan Ferman Bey, küçük yaştan itibaren anlatılan olumsuzlukları dinleyerek büyümüştü. Meraklı araştırmaları neticesinde öğrendiklerini kendi entelektüel süzgecinden geçiriyordu. Eserini kurgularken edindiği zengin sözlü bilgilerden de yararlanmaktaydı.

Karlı Aşırım matbaadan çıktıktan sonra bir anda ilgi ve dikkatleri üstüne çekti. Esere müspet yaklaşanların yanı sıra, menfi değerlendirmelerde bulunanlar da az değildi. Romanın edebiyat dünyasında yerini almasından itibaren Sovyet yönetiminin takdirini kazanmaya çalışan, hatta "kraldan çok kralcı" davranan tenkitçi, edebiyatçı ve gazeteciler harekete geçtiler. Bu taife bir yandan romanı aşağılarken, öte yandan müellifin "antisovyet" ve "rejim muhalifi" olduğunu iddia ederek cezalandırılmasını istiyorlardı. Bu karalama ve suçlamayı çarpıcı biçimde dile getiren bir dergi yazısı örnek verilebilir. O zamanki Sovyet yönetiminin resmî yayın organlarından biri olan *Azerbaycan Kommunisti* adlı dergide A. Hüseyinzade "Tarihî Hegiget ve Edebi Sahtekarlık" adlı makalesinde Kerimzade'yi tenkit hedefine yerleştirmiştir. Ağır sözlerle yüklendiği Ferman Bey'e yönelik tahkir edici ifadeler kullanan Hüseyinzade onu edebi sahtekarlıkla suçlamıştır. İddiaya göre Kerimzade, *Karlı Aşırım*'da gelişmeleri ve tarihî hadiseleri çarpıtarak kaleme almıştır. Hadiselerin öznesi konumundaki bazı şahısların adını gizlediğini, bazılarının faaliyetlerini tahrif ederek yazdığını iddia etmiştir. (Hüseyinzade, 1973: 94; Salamoğlu, 2016: 145)

Bilhassa *Karlı Aşırım* romanıyla bazı çevrelerin şimşeklerini üstüne çeken Ferman Kerimzade türlü iftiralara uğramış, en nihayet öldürülerek ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Kızı Yegâne Kerimzade siyasi fikirleri sebebiyle devletin içinde babasına düşmanlık besleyen bazı insanlar olduğunu, *Karlı Aşırım* romanından uyarlanan Ahırncı Aşırım filmi çekildikten sonra bunların babasına karşı operasyon başlattıklarını söyler. Sovyet derin devletinden bir grup insan yazarı yok etmek için suikast planı hazırlamıştır. Ferman Bey'in misafir kalacağı evde önceden tertibat alınmış, onu öldürmek için hazırlıklar yapılmıştır. Evin gelini hazırlanan suikast planını Ferman Bey'e haber vererek onu muhtemel bir ölümden kurtarmış olur. Sebep ise çekilen filmde yer alan kendi ideolojilerine ters görüş ve mesajlardır (URL 1):

“Atamı istəməyənlər, paxıllığını çəkənlər də çox idi. “Axırncı aşırım” filmi çəkiləndən sonra onu aradan götürmək istəyirdilər. Bu məqsədlə xüsusi sui-qəsd planı da hazırlanmışdı. Plana görə atamın qonaq olacağı bir evdə onu qətlə yetirəcəkdilər. Həmin vaxt evin gəlini onu xilas edib. Deyib ki, tez burdan qaçın, yoxsa sizi öldürəcəklər. Səbəb də bu idi ki, Axırncı aşırım” filmi qəbul eləmişdilər”.

Sinema sahasının dikkate değer temsilcilerinin Ahırncı Aşırım'ı Azərbaycan sinemasının şah eseri kabul ettiğini (Vahid, 2011: 3) burada belirtmek gerekir.

Ferman Bey'in kızı Yegâne Kerimzade kendisiyle yapılan mülakatlarda babasıyla ilgili bilgiler vermiştir. Yegâne Hanım henüz küçük yaşta iken evlerine gece vakti tanımadıkları bir kadının girdiğini görür. Durumu anne-babasına anlattığında onun hayal gördüğünü iddia ederler. Ancak ertesi gün Ferman Bey'in yazıp tamamladığı Ermeni çeteci Andranik (1895-1927) hakkındaki eserin çalındığı anlaşılacaktır. Aynı mülakatta Yegâne Hanım, babasının KGB tarafından öldürüldüğünü iddia eder. Zira beklenmedik biçimde aniden hayatını kaybeden Ferman Bey'in herhangi bir rahatsızlığı yoktur. Edip günümüzde Ermenistan sınırları içinde kalan kadim Türk yurdu Vedi ilçesindedir. Henüz Sovyetler Birliği yıkılmamış olsa da Ermeniler, bölgede yaşayan çok sayıda Azerbaycan Türkünü göçe zorlamaktadır. Bu yüzden Ferman Bey Ermenilerin zulmettiği Türklere her zaman yardımcı olmuştur. Son dönemde mağdur edilen insanlar için yoğun faaliyetler sürdürmektedir. Bu samimi çabaları Sovyetler Birliği'nin kilit noktalarda görev yapan Ermeni kökenli yöneticileri bir süreden beri rahatsız etmektedir. Onlara göre Ferman Kerimzade etkisiz hale getirilmelidir. Rus ve Ermeniler tarafından kendisine yönelen kin ve düşmanlığın farkında olan Kerimzade, hanımına kendisinin sürekli takip edildiğini, başına beklenmedik kötü şeyler gelebileceğini söylemiştir. Hatta bu faaliyetlerinden vazgeçmesi karşılığında çeşitli vaatlerde bulunduğu, kendisinin bunları elinin tersiyle reddettiğini belirtmiştir. Sağlıklı olduğu halde beklenmedik biçimde hayatını kaybetmesi, kızı Yegâne Hanım'ın zihninde Ferman Bey'e yönelik ilaçlı suikast yapıldığı şüphesi uyandırmıştır.

Qızı müsahibələrinin birində atasının KQB tərəfindən öldürüldüyünü deyir: Sap-sağlam adam idi. Məncə, onu KQB öldürdü. Son hadisələrdə çox fəal idi. Anama da demişdi ki, mənə izləyirlər, tutulsam, bilin ki bunlar edib. Hətta bir dəfə çağırıb nəsə təklif də eləmişdilər, təbii ki, qəbul eləməmişdi. O, azad adam idi. Bu hadisələrlə bağlı Moskvaya getmişdi, ordan gəldi, heç evə dəymədən Tərtərə yollandı. O vaxt adamlar köçürülürdü Ermənistandan. Kəlbəcərə

gedib, sonra bir də Tərtərə qayıdıb. Orda iflic olmuşdu. Amma mən buna inanmıram. Daha doğrusu içimdə ciddi şübhələr var.” (URL 2)

1980'li yılların başlarında Ferman Kerimzade Şah İsmail'in hayatı ve kişiliğinden söz eden *Hudaferin Köprüsü* ile *Çaldıran Döyüşü* adlı romanlarını yayımlar. Sözü edilen dönem Şah İsmail'in 500. doğum yılına denk gelir. O sırada Kerimzade ile birlikte Elisa Nicat (1936) *Gızılbaşlar* (1983), Ezize Ceferzade (1921-2003) *Bakı 1501* (1981) isimli romanlarını kaleme almışlardır. Aynı dönemde Azerbaycan'da Şah İsmail ile ilgili 4 adet romanın yazılması ona duyulan ilgi ve sevginin göstergesidir.

Hudaferin Köprüsü ile *Çaldıran Döyüşü* isimli romanlar ise konusunu Azerbaycan'ın eski tarihinden alır. Ülkede baş gösteren siyasi karışıklıklar ile savaş durumunun sebep olduğu kaotik ortam Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail merkez alınarak tasvir edilir. Kerimzade tarihî romanları ülkenin geleceğine ışık tutmak, genç nesillere Azerbaycan Türklerinin zengin tarihî geçmişini anlatmak için kaleme almıştır.

Hudaferin Köprüsü romanı 15. asrın sonu, 16. asrın başında ortaya çıkan ibretli hadiseleri tasvir etmektedir (Kerimzade, 2016:1). Şah İsmail'in çocukluk ve gençlik yıllarının canlandırıldığı eserde, onun yönetimi ele almak için giriştiği mücadele dile getirilmektedir. Romanda Şah İsmail Hatayi, bir yandan kabına sığmayan yiğit, öte yandan büyük bir şair olarak vasıflandırılır. Akil ve basiretli devlet adamı olarak karakterize edilir.

Hudaferin Köprüsü'nün devamı olarak yazılan *Çaldıran Döyüşü*'nde siyaset sahasına yeni adım atan Şah İsmail'in birleşik ve güçlü Azerbaycan için verdiği zorlu mücadele anlatılır (Kerimzade, 2016:1). Güçlü bir hükümdar ve bilge bir devlet adamı olarak vasıflandırılan Şah İsmail'in ülkesinde kültür, sanat ve medeniyetin yükselmesi için gösterdiği çaba dile getirilir. Roman 15. ve 16. asırda Azerbaycan halkının yaşantısını gerçekçi biçimde aksettirmesi yönünden dikkat çekicidir. Eser hem yazı tarzı, hem de tahkiye ve diyalogların akıcılığı bakımından kendine özgü nitelikler taşır. *Hudaferin Köprüsü* adeta modern çağda 15. ve 16. yüzyılı canlandıran bir destan gibidir.

Ferman Kerimzade, roman kurgusu içinde olayların makul ve mantıklı biçimde ilerlemesine özen göstermiş, ele aldığı karakterlerin psikolojik yapısını derinlemesine işlemiştir. Bu yaklaşım "Ölümler Yalan Danışır", "Mis Gazan", "Talada", "Ümid", "Hınalığ" gibi hikâyelerle birlikte "Hallı Maral" ile "Toy Devetnamesi" isimli uzun hikayelerinde (povest) de görülür. Başta romanları olmak üzere hemen bütün eserlerinde gözlenen yoğun ahlaki ve sosyal tenkitler aracılığıyla Ferman Kerimzade bilhassa kamu malını kendi çıkarına kullananları, israfçıları ve hırsızları eleştiri hedefine koyar.

Vatan ve millet sevgisi üst seviyede olan Kerimzade, belki de bu özelliği sebebiyle tarihî konulara yönelmiştir. Zaten onun şöhretini artıran âmillerin başında tarihî romanları gelir. Yazar eserlerinde sınıf mücadelesinin tasvirinden çok, bu mücadeleye katılanların iç dünyası ve psikolojisini çözmeye çalışır. Azerbaycan edebiyatının ünlü nasirlerinden olan Ferman Kerimzade, *Karlı Aşırım*, *Hudaferin Köprüsü* ve *Çaldıran Döyüşü* romanlarının dışında *Tebriz Namusu* ve *Goca Gartalın Ölümü* adlı romanları da bulunmaktadır.

5. SONUÇ

Azerbaycan'ın ünlü ediplerinden Ferman Kerimzade, ülkede tarihî romanın en önemli temsilcilerinden kabul edilir. Genç yaşta kaleme aldığı hikâyeleriyle edebiyat dünyasında tanınmaya başlayan Kerimzade, kısa sürede Azerbaycan'ın ünlü simaları arasında yerini alır. 1960'lı yıllardan itibaren eserleri ardı ardına basılmaya başlayan edibi, geniş kitlelere tanıtıp sevdiren eserleri ise tarihî romanları olmuştur. Sovyet yönetiminin Ferman Kerimzade ve çağdaşı olan sanatçılara bizzat uyguladığı takibat, sürgün, çalışma kampı cezası ve yargısız infazlar bu kuşağın üzerinde derin izler bırakmıştır. Türk tarihine, edebiyat ve kültürüne büyük muhabbet hisleriyle yaklaşan müellif, tarihî hadiseleri roman formu içinde anlatır. Edebiyat dünyasında ses getirmiş ürünleri arasında bulunan *Karlı Aşırım* (1971), *Hudaferin Köprüsü* (1982-83) ve *Çaldıran Döyüşü* (1988) adlı eserler Ferman Kerimzade'nin en önemli tarihî romanlarıdır.

Ferman Bey'in üzerinde mutlaka durulması gereken romanlarından biri *Karlı Aşırım*'dir. Eserde sınıflar arası çatışmaların zirveye çıktığı 1930'lu yıllardaki Azerbaycan köy hayatı canlı tablolar şeklinde tasvir edilmiştir. Renkli olduğu kadar, birbirine zıt nitelikler taşıyan şahsiyetler, roman karakterleri olarak

sunulmuştur. Birbirine zıt fikirlere sahip Abbasgulu Bey Şadlinski, Helil, Şihelioğlu, Şabanzade, Talıbov, Kerbelayı İsmayıl ve Gemlo gibi karakterler, iki ayrı kutupta gösterilir. Romanda iki farklı cephenin birbiriyle amansız mücadelesi gerçekçi sahneler ve tablolar halinde sunulur. *Karlı Aşırım*'da Kerimzade Sovyet toplumunda 1930'lu yıllarda belirginleşen büyük aksaklık ve çelişkileri ustaca anlatır. Mecburi kolektifleştirme uygulamalarının türlü zorluklarını kendine özgü bir üslupla dile getirir. Netice olarak Azerbaycan'da tarihi romanlarıyla ünlenen yazar Ferman Kerimzade'nin Türkiye'de ve tüm Türk dünyasında layık olduğu biçimde tanınması en büyük arzumuzdur.

KAYNAKÇA

- ABDULLAYEV C. vd. (2007). *Nesr, Müasir Azerbaycan Edebiyatı*. Bakı: Bakı Üniversitesi Neşriyatı, Cilt: II, s. 444.
- ADIGÜZEL, S. (2006). Bakı 1501 Romanının Tarihsel Boyutu Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 1-18.
- AKPINAR, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ARGUNŞAH, H. (2002). *Tarihî Romanın Yükselişi*. Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı, Ankara: Öncü Basımevi.
- AZERBAYCAN JURNALI (1988). No: 9, s. 131-132.
- ELİMİRZAYEV, X. (2011). *Edebi Tenqidi Meqaleler*. Bakı: Elm ve Tehsil.
- GARAYEV, Y. (1988). *Meyar Şahsiyyetdir*. Bakı: Yazıçı.
- HÜSEYNZADE, A. (1973). *Azerbaycan Kommunisti Jurnalı*, No: 11, s. 94.
- KERİMZADE, F. (2016-a). *Qarlı Aşırım*. Bakı: Kitab Klubu.
- KERİMZADE, F. (2016-b). *Xudaferin Körpüsü*. Bakı: Kitab Klubu.
- KERİMZADE, F. (2016-c). *Çaldıran Döyüşü*. Bakı Kitab Klubu.
- MORAN, B. (1988). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- MORKOÇ, A. (2017). Ezize Ceferzade ve Şirvan Üçlemesi. *Al Farabi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, Gaziantep, s.181-187.
- MORKOÇ, A. (2018). Memmed Seid Ordubadi ve Ganlı Seneler Eserinde Ermeniler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(18), 387-400.
- SALAMOĞLU, T. (2016). *Azerbaycan Edebiyatı: Mübahiseler Heqiqetler*. Bakı: Orxan Neşriyyat.
- TOPAL, M. (2019). *Ferman Kerimzade'nin "Hudaferin Köprüsü", "Karlı Aşırım" ve "Çaldıran Döyüşü" Romanları Üzerine bir İnceleme*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- VAHİD, T. (2011). Garlı Aşırım'dan Ahırınıcı Aşırım'a Doğru. *Medeniyet Jurnalı*, 3
- YILMAZ, S. (2016). Sovyetler Birliği'nde İdeolojik Bir Araç Olarak Tarihî Roman. *III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, Konya.
- YUSİFLİ, V. (2012). Ordubadi Haqqında Söz. *Edalet Gezeti*, 19.
- URL 1 <https://yenicag.az/azerbaycanin-meshur-yazicisinin-qizindan-tukurpeden-fakt-atami-oldurmek-ucun-eve-salib-ozel/> Yeniçağ: Azerbaycan'ın Meşhur Yazıcısının Gızından Tükürperden Fakt: Atamı Öldürmek Üçün Eve Salıb
- URL 2 <https://kulis.az/news/29078> Kulis: Onu KGB Öldürdü – Tanınmış Yazıcıdan Marglı Fakt.